OS OBRADOIROS DE IMPACTO ARQUEOLÓXICO: SÍNTESE DE RESULTADOS

DAVID BARREIRO MARTÍNEZ

Laboratorio de Arqueoloxía
do Instituto de Estudios Gallegos «Padre Sarmiento» (CSIC-Xunta de Galicia)

Á memoria de Pablo Bandín, arqueólogo.

Resumo

Este texto é unha síntese do proceso que tivo lugar, organizado polo Laboratorio de Arqueoloxía da Paisaxe (Instituto de Estudos Galegos «Padre Sarmiento»), entre novembro de 2002 e marzo de 2003: os Obradoiros de Impacto Arqueolóxico. Os obradoiros consistiron nunha serie de reunións, entre o grupo de discusión e o obradoiro, entre os diferentes sectores que forman a arqueoloxía profesional (a Academia, a Administración e os arqueólogos independentes). O obxectivo era buscar un consenso en cuestións metodolóxicas relacionadas coa xestión de impacto arqueolóxico, co fin de contribuír a unha progresiva normalización da actividade arqueolóxica na Galiza.

Palabras Clave

Grupo de discusión, obradoiro, documento de síntese, impacto arqueolóxico.

Abstract

This paper aims to offer a summary of a process that took place at the Landscape Archaeology Laboratory (Institute of Galician Studies «Padre Sarmiento»), between 2002 and 2003: the Archaeological Impact Workshops. The Archaeological Impact Workshops involved a forum, halfway between a discussion group and a workshop, amongst different sectors working in professional archaeology (the public, private and academic sectors). The aim was to reach common agreement on methods for the management of archaeological impact, aimed at progressively harmonizing archaeological practice in Galicia.

Key Words

Discussion Group, Workshop, Summary Document, Archaeological Impact.

Cuadernos de Estudios Gallegos, Tomo LI, Fascículo 117, Santiago 2004. (Págs. 49 - 78)

1. INTRODUCCIÓN

O presente documento consta de tres partes. Na primeira expóñense sumariamente algunhas cuestións referentes á organización dos Obradoiros de Impacto Arqueolóxico, que tiveron lugar entre os meses de novembro de 2002 e marzo de 2003, no Instituto de Estudos Galegos «Padre Sarmiento», institución promotora da iniciativa. Faise alusión aos obxectivos que perseguía a celebración da actividade, ao formato da mesma e aos destinatarios, así como unha breve síntese do seu desenvolvemento.

Na segunda parte sintetízanse os resultados obtidos tras as discusións, artellándose a exposición da forma máis coerente posible, tendo en conta que a discusión, ao longo das diferentes sesións que a conformaron, non tivo un sentido totalmente lineal.

Por último, na terceira parte adxúntase un glosario no que se recollen unha serie de termos e conceptos que, en boa medida, foron consensuados e discutidos durante todo o proceso, polo que se pode considerar como un primeiro paso na normalización metodolóxica dun sector da arqueoloxía profesional tan importante como é o relacionado cos traballos de xestión do impacto arqueolóxico.

2. OS OBRADOIROS DE IMPACTO ARQUEOLÓXICO

2.1 Obxectivos

O **obxectivo xenérico** da actividade era a promoción e consolidación dun foro no que as persoas que traballamos na arqueoloxía profesional na Galiza poideramos reflexionar, debater e interactuar sobre as condicións do traballo arqueolóxico e patrimonial no noso país; neste caso, centrando a discusión en torno ao tema da xestión do impacto.

Os **obxectivos específicos** da discusión, trazados a grandes rasgos ao comezo da actividade (posteriormente foron detallados adecuándose a cada momento da discusión), eran os seguintes:

1. Definición e caracterización dos criterios que rexen a diagnose dun impacto: consideración das características dos bens afectados e consideración das características do proxecto técnico avaliado.
2. Definición e clasificación dos graos de impacto: ¿son os termos crítico, severo, moderado e compatible os máis adecuados para o impacto arqueolóxico?

3. Tipificación de medidas correctoras: clases, obxectivos, momento e idoneidade.

2.2. Participantes

Os participantes na discusión foron, por orde alfabética e independentemente do número de asistencia: Ángel Acuña, Xesús Amado, Nieves Amado, Pablo Bandín, Víctor Barbeito, David Barreiro, Paz Blanco, Andrés Bonilla, María José Bóveda, Ángel Carreira, Felipe Criado, Dolores Gil, Manuel García, Carmen Gómez, María Jesús Iglesias, Jorge Lamas, Elena Lima, Mar López, Raquel López, Rafael Penedo, Manuela Pérez e Victoria Villoch.

2.3. Organización

A actividade foi concebida como un **espacio de discusión técnica entre profesionais**, para o que se optou, nun principio, por manter un número non demasiado elevado de participantes. A temática da discusión foi de índole esencialmente metodolóxica aínda que, puntualmente, se abordasen temáticas referentes a cuestións de lexislación, ética profesional ou teoría arqueolóxica.

O formato polo que se optou foi o de **sesións abertas**, cun mínimo esbozo de orde do día, orientadas só por unha idea xeral dos obxectivos da discusión nos que todos os participantes estiveron de acordo dende un principio. A periodicidade das sesións estableceuse en tres semás, tempo que se considerou suficiente para non alterar en exceso a apretada axenda de traballo dos participantes nen espaciar demasiado as discusións (co conseguinte risco de perder a continuidade).

Tras cada sesión, o director da actividade procedeu á elaboración dun documento de **síntese** no que constaban tanto os pormenores da reunión como unha síntese de resultados, que constituía a base para a discusión na seguinte sesión.

2.3.1. Duración

O Obradoiro fora concebido inicialmente sen unha duración determinada, aínda que se estimaban tres ou catro sesións. Dada a boa dinámica que se xerou na primeira sesión, propúxose unha duración maior, en torno ás seis sesións.

Finalmente, debido á escasa asistencia ás últimas sesións, a duración acortouse e deixouse en cinco. En termos absolutos, a actividade prolongouse ao longo de catro meses, dende o 29 de novembro até o 21 de marzo.

2.3.2. Destinatarios

A primeira convocatoria fíxose extensiva a todos aqueles profesionais da arqueoloxía que se consideraron máis próximos aos temas relacionados coa xestión

do impacto. A selección foi inevitable, xa que se trataba de consolidar un ámbito de diálogo, cousa máis improbable canto máis ampla fose a participación inicial. Contemplábase así, como efectivamente se fixo, unha posterior apertura do foro, unha vez que a dinámica da discusión estivese en marcha.

Ademais, reclamouse a presenza de técnicos da administración, que sempre poderían intervir, orientar e centrar a discusión nas cuestións máis relevantes.

Unha vez seleccionados os potenciais participantes, cursáronse dúas circulares explicando o obxectivo da actividade e apelando á participación dos convocados. Ademais, adxuntóuselles un cuestionario para que os propios participantes seleccionasen o tema de discusión, entre os que se atopaban os seguintes:

Lexislación:

Lexislación medioambiental.

Lexislación urbanística e do solo.

Problemáticas en torno ao Patrimonio Cultural non arqueolóxico.

Metodoloxía:

Análise de proxectos técnicos que inciden sobre o territorio.

Sistemas de prospección.

Criterios e procedementos de diagnose de impacto.

Tipificación e aplicación de medidas correctoras.

Elaboración de memorias.

Producción documental en traballos de impacto (tipos de informe).

Outros temas:

Tarifas arqueolóxicas e bases de orzamento.

Xestión e tratamento de materiais arqueolóxicos.

Difusión de resultados.

Os temas preferentes para os que respostaron ao cuestionario (8 persoas) foron os adicados a cuestións de metodoloxía, e dentro destes os referentes a criterios de diagnose de impacto, e tipificación e aplicación de medidas correctoras.

2.3.3. Desenvolvemento da actividade

Como xa se especificou anteriormente, non existiron uns plantexamentos metodolóxicos previos especialmente esixentes. Tratábase máis ben de estar atentos a calquer tipo de descoordinación ou de divagación que afastase a discusión dos obxectivos iniciais.

Así, o esquema de traballo foi o seguinte:

1. Elaboración do documento de discusión: o primeiro documento constaba dunha aproximación ao tema elixido no cuestionario, e marcaba unhas pautas ideais para a discusión, así como uns obxectivos, tamén ideais, que se deberían acadar ao final da actividade. Tamén se especificaba a indeterminación de formato (duración, periodicidade) que dependía en boa parte de cómo funcionase a primeira sesión.
2. Envío do documento e convocatoria: unha vez finalizado o documento de discusión foi enviado aos convocados para a súa lectura preparatoria e comentario vía E-Mail (opción que nunca foi tomada por ningún dos participantes). Este documento foi enviado o 22 de novembro de 2002.
3. Celebración da 1ª sesión (29 de novembro): o moderador iniciaba a discusión facendo referencias aos temas pendentes da sesión anterior e orientando a temática aos novos obxectivos marcados cada día. A partir de aí, a discusión era totalmente libre e só necesitaba ser reencauzada cando os temas se saían dos obxectivos marcados ao comezo (cuestións de índole ética, política, etc.). O moderador encargouse de tomar nota das distintas aportacións e sintetizalas no posterior documento.
4. Elaboración do 1º documento de síntese: no que a organización levaba a cabo unha síntese da sesión anterior, distinguindo (máis explicitamente nos últimos documentos) entre a *acta da sesión anterior* (desenvolvemento da discusión) e unha *síntese de resultados*. É este segundo tema o que daba pé a proseguir a discusión no punto no que quedara con anterioridade (os puntos dunha flexible orde do día tamén eran explicitados neste documento). O documento incorporaba un *glosario* de impacto arqueolóxico que foi medrando a medida que avanzaba o Obradoiro e que servía de guía aos participantes máis irregulares.
5. Envío do 1º documento de síntese: 10 de decembro de 2002.
6. Celebración da 2ª sesión: 13 de decembro de 2002.
7. Envío do 2º documento de síntese: 19 de decembro de 2002.
8. Celebración da 3ª sesión: 17 de xaneiro de 2003.
9. Envío do 3º documento de síntese: 22 de xaneiro de 2003.
10. Celebración da 4ª sesión: 7 de febreiro de 2003.
11. Envío do 4º documento de síntese: 19 de febreiro de 2003.
12. Celebración da 5ª sesión: 21 de marzo de 2003.
13. Envío do 5º documento de síntese: 27 de marzo de 2003.
14. Continuación da discusión: a partires da finalización da actividade, e dado que non se acadaron todos os obxectivos propostos ao inicio da actividade, propúxose a continuación da discusión por medio do E-Mail, canle no que

a eficacia non é comparable ao diálogo en vivo pero que se espera dé os seus froitos nalgún momento. En puridade, esta prolongación non formaría parte da actividade en sí, senón que intentaría rendabilizar a dinámica posta en marcha para acadar a totalidade dos obxectivos iniciais.

15. Elaboración do documento final: onde se recollerán todos os acordos alcanzados ao longo da discusión, así como as liñas abertas para novas discusións en torno ao mesmo tema ou diferentes. Este artigo pode ser considerado como o devandito documento final.

2.4. Avaliación

A experiencia, no seu conxunto, pode ser calificada de moi satisfactoria, dado o seu carácter novidoso e o ambicioso dos seus obxectivos.

No tocante á organización, non é unha actividade especialmente esixente en canto a medios, sendo as maiores responsabilidades as de convocar coa suficiente antelación aos participantes, a de remitir con tempo suficiente os documentos de síntese e a de reflectir nestes documentos, coa maior fidelidade posible, os temas discutidos e a pluralidade de perspectivas amosadas.

En todos estes casos pódese dicir que esa responsabilidade foi asumida plenamente pola organización da actividade e, polo xeral, cumpriuse sen problemas.

Respecto á concepción da actividade en si, podemos afirmar que é acertada en canto ao formato e ao número de participantes, pero polo que respecta aos contidos do obradoiro, e como xa foi sinalado máis arriba, non se acadaron todos os obxectivos marcados ao comezo da actividade. Os factores que puideron incidir nisto son variados, pero podemos sinalar algunhas conclusións elaboradas á marxe da avaliación dos participantes.

1. O optimismo inicial tras a primeira sesión levou á organización a pensar que se poderían manter a periodicidade e intensidade desta primeira sesión ao longo de cinco ou seis máis, pero os feitos amosaron que iso é máis difícil do que parece.
2. Os temas tratados son suficientemente complexos como para non poder ser resoltos en cinco ou seis sesións, polo que tamén podemos dicir que os obxectivos eran demasiado ambiciosos. Porén, isto non debe ser problemático nun futuro sempre que se teña en conta como unha posibilidade máis; isto é, a posibilidade de que o tema non se agote non implica que o concepto da actividade sexa erróneo: mesmo poderíase dicir que uns obxectivos ambiciosos, aínda que non sexan acadados na súa totalidade, poden actuar como dinamizadores da discusión.

3. As dificultades para reunir periódicamente ás mesmas persoas (imposibilitadas pola súa actividade profesional) fixo que a discusión sufrise de frecuentes paróns e retrocesos, producidos pola incorporación progresiva de novos participantes.
4. Pola mesma razón, moitos dos asistentes ás primeiras sesións desvinculáronse da actividade posteriormente, probablemente por crer que non se adaptarían ao ritmo da discusión.

3. SÍNTESE DE RESULTADOS

3.1. Cuestións previas

Nun primeiro momento, abriuse a discusión acerca do **dilema ético** no que se atopa o experto ante a problemática do impacto, xa que hai un conflito de intereses entre o conservacionismo e o posibilismo; ou o que é o mesmo, a intención de protexer o patrimonio de calquer agresión física ou estética, ao tempo que se está a levar a cabo un servizo para a empresa que ocasiona esa agresión. A estes dilemas de base sumárianse as adversas condicións nas que en moitas ocasións se desenvolve o traballo, que non favorecen a planificación nen a avaliación en perspectiva.

Abrir con este tema considerouse positivo para o ulterior desenvolvemento do debate, por canto propuña cuestións de fondo e permitía o posicionamento dos participantes ó respecto. Así, debemos asumir que estamos inmersos nun proceso contradictorio no que só caben dúas opcións: ou integrarse e intentar reorientar o proceso cara un modelo menos agresivo, representado polas políticas de protección medioambiental, ou renunciar á nosa participación no devandito modelo.

Porén, unha vez tocados estes temas, pasaron a ocupar un segundo plano, dado que se considerou como máis *accesible e prioritaria* a posta en común das **cuestións metodolóxicas** que constituían os obxectivos marcados para a discusión e que máis interesaban á xente: criterios de diagnose e tipificación do impacto. Nesta liña, unha primeira recomendación por parte dos técnicos da DXPC foi a de facer unha *visita previa á zona antes de solicitar o permiso de actuación*.

3.2. Clarificacións de concepto

Neste ámbito a idea sería, segundo os técnicos da administración, que os profesionais que nos dedicamos ó impacto empregáramos termos e conceptos dunha forma homoxénea, de xeito que se atenúen as diferencias existentes na actualidade, cando uns e outros usamos os mesmos termos para diferentes conceptos ou

viceversa (apareceron algúns exemplos, como o de *cautela*, ou a *diferencia entre estudo e avaliación*).

Con esa idea na mente plantexáronse as liñas de discusión, en torno á clarificación do concepto de impacto, aos graos de impacto e os seus criterios de clasificación, e á secuencia lóxica do estudo de impacto.

Unha primeira puntualización foi a referente á *diferencia entre estudo de impacto e avaliación de impacto*. Se ben é unha distinción básica, o progreso na discusión ten que basearse na máxima clarificación conceptual posible. Entenderíamos por **avaliación de impacto** o proceso administrativo xeral polo que os organismos competentes xulgan a viabilidade ambiental (neste caso patrimonial) dun determinado proxecto. **Estudo de impacto** faría referencia exclusivamente ó documento técnico, elaborado por arqueólogos, contratado pola promotora de proxecto, que servirá de base para a resolución dos organismos competentes.

Respecto ao **concepto de impacto**, revelouse de partida unha certa confusión en canto a cando se pode falar de impacto. Xurdiron ideas interesantes sempre en relación coa afección que un determinado proxecto pode ocasionar non só sobre a integridade física dun elemento patrimonial senón sobre as cualidades paisaxísticas do seu entorno (aeródromo do Barbanza).

Así, parecía haber un común acordo sobre a dificultade de establecer uns límites territoriais ao impacto: dado que esta liña de discusión podería derivar infructuosamente cara un diálogo indefinido en torno á arqueoloxía e á paisaxe, optouse por desbotar provisionalmente o debate sobre o límite entre impacto e non impacto e definilo positivamente: o impacto virá marcado polo entorno de protección legal dunha entidade patrimonial (independentemente do instrumento xurídico que estableza esa protección; planeamento ou normas subsidiarias, *e de que éste sexa de 200 m ou non*).

Así pois, (**primeira conclusión**) *toda acción vinculada ó proxecto avaliado que teña lugar no entorno de protección dunha entidade xerará un impacto* (reмарquemos: non se entra na cuestión de qué sucede fóra dese entorno de protección, só se establece a existencia de impacto dentro do mesmo).

3.3. Organización dun estudo de impacto

Unha vez que estes temas quedaron máis ou menos claros, a discusión organizouse en torno ás *secuencias que deberían integrar un estudo de impacto*. En principio, todo o mundo, independentemente das particularidades metodolóxicas de cadaquén, está máis ou menos de acordo en que a sucesión lóxica das mesmas sería como sigue:

1. Análise do proxecto técnico.
2. Elaboración e valoración do inventario patrimonial.
3. Valoración do impacto.
4. Proposta de medidas correctoras.

Parece que, polo tanto, éstas son as liñas básicas que debería seguir a discusión en adiante, a pesar de que xurdiron outros temas entre tanto que tamén presentan o seu interese e que sen dúbida deberán ser discutidos tanto pola súa idoneidade ou non (especificación dunha matriz de impactos arqueolóxicos) como pola súa adecuación á realidade (protocolos de información en estudos de impacto).

Un primeiro apunte dado polos técnicos da DXPC foi a posibilidade de discriminar entre os documentos finais que a maioría de nós presentamos ao cabo dun estudo de impacto: o *informe final* e a *memoria técnica*. Dado que a solicitude de actuación é só para a prospección superficial, existe a posibilidade de presentar a memoria técnica, se fose necesario, como un documento independente da avaliación de impacto: isto é, como o simple inventario das entidades documentadas. O informe final é o documento que recollería a valoración do impacto e a proposta de medidas correctoras, que chega á DXPC a través da Consellería de Medio Ambiente. Debe quedar claro que isto é só unha opción que ten o técnico arqueólogo, se por algunha razón lle urxise presentar a memoria para liberar o expediente mentres a presentación do informe final do estudo de impacto, pola causa que sexa, fica detido.

Un segundo aspecto importante é a consolidación definitiva dun termo único para os estudos que vimos desenvolvendo. Por cuestións que serán expostas no apartado de Inventario patrimonial, acordouse denominar ao estudo de impacto (antes arqueolóxico) como **Estudo de Impacto sobre o Patrimonio Cultural**. Os pasos iniciais no procedemento para a elaboración dun estudo de impacto serían os seguintes.

- Tras a solicitude de presuposto por parte da empresa, e como medida recomendable, aconséllase realizar unha visita á zona de traballo para inspeccionar o estado da obra, e levar a cabo unha consulta coa DXPC. No caso de que a obra estea comezada, queda á elección do arqueólogo o tipo de medida a tomar.
- Consulta do inventario, é opcional facélo antes ou despois de ter entregado o proxecto de actuación.
- Solicitude ao promotor de toda a documentación disponible, e que esta sexa o máis precisa e fiable posible. A fiabilidade desta documentación está en

relación directa co tipo de actuación de que se trate (avaliación ou seguimento). Esta información será fundamental para levar a cabo a necesaria análise do proxecto (ver Descrición do proxecto e das súas accións).

- Consulta do planeamento nos concellos afectados, para verificar se os xacementos inventariados contan con algún tipo de entornos de protección específicos. Se non é así, deberánse aplicar os entornos xenéricos derivados da aplicación das NNSS. Esta fase é lógicamente compatible co inicio dos labores de prospección, non hai ningunha obrigatoriedade de facelo antes nen despois.
- Inicio dos labores de prospección. No tocante aos temas relacionados coa elaboración e valoración do inventario, hai que dicir que foi o tema básico da discusión na terceira sesión do obradoiro. No relativo ás estratexias de prospección, sinalan os técnicos da DXPC que hai unha grande confusión conceptual entre os técnicos que facemos este tipo de traballos. Para simplificar, propónse un retorno aos conceptos básicos que todos comprendemos (*prospección extensiva e prospección intensiva*, ver Glosario provisional), aplicados respectivamente ao contexto zonal da actuación e ás zonas de afección directa por parte do proxecto técnico. É importante sinalar que os informes e memorias deben deixar clara a existencia de patrimonio cultural fóra das áreas avaliadas, o que non quere dicir que haxa que documentar entidades fóra da zona de prospección autorizada senón que haberá que testificar a presenza de patrimonio máis alá da mesma, xa sexa a través do inventario consultado, xa a través da mera observación en campo. Por outra banda, tamén é moi importante que o técnico especifique qué áreas non puideron ser prospectadas polas dificultades do medio físico, e desas áreas cales presentan certo risco (se son zonas con indicios de presenza de elementos arqueolóxicos que non puideron ser detectados, ou se van ser directamente afectadas pola obra...).

A iniciativa que serviu como base para a discusión foi a derivada da proposta metodolóxica publicada polo LAFC no 2000¹, na que se establecen tres factores de afección básicos (destrución, alteración, distorsión perceptual) que englobarían ás moi diversas accións derivadas da execución dun proxecto que incide sobre o terri-

¹ Barreiro, D. 2000. *Evaluación de Impacto Arqueológico*. CAPA 14. Santiago: Laboratorio de Arqueoloxía e Formas Culturais.

torio. Para levar a cabo esa clasificación xenérica das afeccións é polo tanto inevitable ter coñecemento dos distintos tipos de accións que implica unha obra concreta, algo no que houbo un acordo xeral.

Pero a complexidade de discriminar esta análise previa das accións dun proxecto susceptibles de producir un impacto sobre o medio dos posteriores criterios orientados á diagnose dese impacto fixo necesario profundizar a discusión nese punto, derivando cara o **tipo de impacto** que cada unha das accións significaría. Se ben parecía haber acordo en canto ao que sería un impacto crítico (destrución dunha entidade), non parecía haber tanta unanimidade no que *non sería un impacto crítico*, ou sexa, se a destrución é condición *sine qua non* do impacto crítico ou se podemos esixir máis á nosa diagnose, e atender a outros criterios (*distancia, tipo de obra, entorno de protección legal, compoñentes da obra, tipo de sitio, entorno xeográfico...*). Porén, a idea foi que para poder chegar a conclusións ao respecto era preciso pasar polas fases previas da discusión (análise do proxecto e das súas accións, valoración do inventario).

3.3.1. *Descrición do proxecto e das súas accións*

Unha das primeiras conclusións ás que se chegou foi a de reasignar ás distintas fases lóxicas dun estudo de impacto a denominación que se recolle no RD 1131/88². Así, o que até este momento veu sendo denominado *análise do proxecto*, debería ser denominado **Descrición do proxecto e das súas accións**. Esta é parte ineludible do estudo de impacto: o cambio de denominación non implica que non exista tal análise do proxecto, senón que éste está implícito, ou sexa, que para poder facer unha adecuada descrición do proxecto e das súas accións haberá que realizar tal análise. Isto non significa que non se poda facer (como xa se apuntaba no primeiro documento de síntese) unha análise xenérica, a partir da nosa propia experiencia, dun tipo concreto de proxectos e das súas implicacións sobre o medio, xa sexa na fase de execución da obra, xa na fase de funcionamento ou explotación (e mesmo na de abandono ou desmantelamento), para posteriormente verificar a correspondencia das características básicas da análise xenérica coas características concretas do proxecto que avaliaremos.

Seguindo o artigo 8º de RD 1131/88, e atendendo a aqueles aspectos que máis nos interesan de cara ao estudo de impacto sobre o patrimonio cultural, este apartado deberá constar de:

² Real Decreto 1131/88, de 30 de setembro, polo que se aproba o Regulamento para a execución do Real Decreto Legislativo 1302/86.

- Localización.
- Relación de todas as accións susceptíbeis de producir un impacto sobre o patrimonio cultural, tanto na fase de execución como na de funcionamento. Nesta relación de accións entrarán tanto as previstas (a partires da análise do deseño de proxecto técnico) como, na medida do posible, as non previstas (aquí a experiencia xoga un importante papel), como poden ser accesos provisionais, acopios, plataformas de montaxe, etc..., sempre dependendo do tipo de proxecto de que se trate e do avanzado e detallado que se atope o seu deseño.
- Descrición dos materiais a utilizar, solo a ocupar, e outros recursos naturais dos que a súa eliminación ou afectación se considere necesaria para a execución do proxecto.

Como xa se especificara tanto na primeira sesión como na segunda, unha proposta de análise dun proxecto podería contemplar tres factores básicos de afección (*destrución, alteración e distorsión perceptual*) cun grao diferente de afección xenérica sobre o medio físico, do que a meirande parte do Patrimonio Cultural é integrante. A distinción destes tres factores de afección permite simplificar o proceso, mais non evita a análise. Isto é, a distinción de só tres niveis de afección, por dicilo de algunha forma, pode axudarnos a diagnosticar o impacto, pero para saber cándo se vai producir un deses tres factores, teremos que saber qué acción vai ter lugar (a escavación dunha gobia ou unha voadura son accións diferentes, pero ambas se poden calificar de *destrución*).

Por outra banda, hai que ter en conta que, nalgúns casos, pode ser preferible que a documentación do proxecto técnico non estea finalizada, e que o arqueólogo entre a formar parte, por dicilo dalgunha forma, da equipa de deseño do mesmo, facilitando á empresa o inventario de entidades a fin de que esta introduza os cambios necesarios no deseño que eviten riscos de afección directa sobre o patrimonio.

Outro tema sobre o que se pasou foi a *caracterización de efectos*. Aínda que é complicado, compriría que nalgún momento se empezasen a ter en conta tamén na avaliación de impacto sobre o patrimonio cultural. Porén, é un desenvolvemento metodolóxico complexo que requiriría o seu tempo. Aquí vai unha síntese tomada das avaliacións de impacto ambiental, como material para a reflexión:

- *Signo*: facendo referencia ao carácter benéfico ou perxudicial que presenta o efecto para a comunidade técnico-científica e para a poboación en xeral, supoñendo, no caso de que sexa negativo, unha perda de valor paisaxístico,

de produtividade ecolóxica ou estético-cultural. Unha terceira opción abarcaría a aqueles efectos de signo cambiante ou dificilmente predicíbel.

- *Inmediatez*: tratando de distinguir se o efecto ten unha repercusión inmediata (efecto directo) ou derivada (efecto indirecto) dun efecto directo.
- *Acumulación*: diferenciándose o efecto simple, no que o modo de acción sería individualizado, daquel que incrementa progresivamente a súa gravidade cando se prolonga a acción que o xera.
- *Sinerxia*: prodúcese cando a existencia de varios efectos simples dá lugar a unha alteración maior que a consideración do efecto da suma dos mesmos. Soe ter importancia para aqueles efectos químicos provocados pola conxunción de dous ou máis elementos.
- *Momento*: trátase do lapso de tempo entre a acción e o efecto, podendo diferenciarse a corto prazo (maniféstase en menos dun ano), a medio prazo (antes de cinco anos) ou a longo prazo (máis de cinco anos).
- *Persistencia*: faría referencia ao tempo durante o que o efecto permanecería dende a súa aparición, diferenciando entre efecto temporal (cunha duración estimada ou determinada) e permanente (de duración indefinida).
- *Reversibilidade*: tratándose da capacidade do factor afectado para asimilar de forma natural a alteración producida, debido ao funcionamento dos procesos naturais de sucesión ecolóxica e dos mecanismos de autodepuración do medio.
- *Recuperabilidade*: podéndose distinguir entre un efecto que pode ser eliminado ou reempazado pola acción humana (recuperábel) e aquel que é irrecuperábel.
- *Periodicidade*: alude á regularidade coa que o efecto se manifesta, segundo o faga de forma cíclica ou periódica ou, polo contrario, de forma impredicíbel.
- *Continuidade*: cando o efecto se manifesta dunha forma constante no tempo, ou dunha forma intermitente. Non se debe confundir a continuidade con outros atributos como a periodicidade ou a persistencia. Neste caso, faise referencia a se as causas do impacto concorren constantemente ou a intervalos.

Máis unha vez debe quedar claro que non é preciso facer unha sistematización dos procedementos de avaliación a traves destes efectos. De feito, o resultado adoita ser bastante semellante, tratándose dun único factor medioambiental (o patrimonio cultural), aínda variando amplamente as circunstancias. Ademais, considérase a non pertinencia dalgún deses efectos debido a que a súa valoración faría aínda máis complexa a operación. O caso máis notorio é do efecto *signo*, que como xa se comentou nalgúns sesións é extremadamente complicado. Quizais lle che-

gará o seu momento cando logremos establecer uns estándares en torno a criterios máis accesíbeis e consensuábeis. *De partida, consideraremos que todo impacto sobre o patrimonio cultural é de signo negativo.* Como exemplo práctico que nos convenceu desta lóxica, fixemos un pequeno exercicio considerando os efectos producidos por unha canteira e pola excavación da zapata dun aeroxenerador (aínda que este último caso non se pode dar na realidade por ser parte dun proxecto máis amplo: obviaremos a incommensurabilidade dunha e doutra acción). Considerando como invariables a distancia e a entidade, esta sería a valoración dos efectos:

Efecto	Canteira <i>Notable</i>	Zapata <i>Mínimo</i>
Signo	<i>Negativo</i>	<i>Negativo</i>
Inmediatez	<i>Directo</i>	<i>Directo</i>
Acumulación	<i>Acumulativo</i>	<i>Simple</i>
Sinergia	<i>Sinérxico</i>	<i>Non sinérxico</i>
Momento	<i>A corto plazo</i>	<i>A corto plazo</i>
Persistencia	<i>Permanente</i>	<i>Permanente</i>
Reversibilidade	<i>Irreversible</i>	<i>Irreversible</i>
Recuperabilidade	<i>Irrecuperable</i>	<i>Irrecuperable</i>
Periodicidade	<i>Non se considera</i>	
Continuidade	<i>Continuo</i>	<i>Continuo</i>

A primeira conclusión é que non se manifesta grande diferenza entre unha e outra acción, o que quere dicir que hai circunstancias no impacto que non poden ser avaliadas a través destes efectos. As únicas diferenzas poderíanse sintetizar nunha: o carácter aberto e pechado dunha e doutra acción, o que á súa vez nos remite á magnitude da afección. En resumo, para avaliar o impacto sobre o patrimonio cultural precisamos de **criterios propios**, que son os que deben orientarse á integración das valoracións provintes da análise do proxecto coa valoración dos bens patrimoniais afectados.

3.3.2. *Inventario patrimonial*

Precisións de concepto

A discusión abriuse con este tema, amosándose como un ámbito difícil sobre o que será preciso retornar en vindeiros obradoiros. De feito, o primeiro problema foi constatar as dificultades para definir o obxecto de traballo. Por unha parte, qué

se entende por Patrimonio Arqueolóxico (todo o susceptible de ser estudiado mediante metodoloxía arqueolóxica) e como se pode distinguir do Construído ou do Etnográfico. Os posibles conflitos competenciais que xurdan nun futuro non son, de momento, obxecto de preocupación. Por outra banda, o feito de tratar con estes outros patrimonios levou a considerar a necesidade de cambiar a denominación de Impacto Arqueolóxico, pasando a ser Impacto sobre o Patrimonio Cultural.

Ademais, optouse por considerar unha acepción extensa do Patrimonio Cultural, que incluíría, en tres niveis diferenciados, as *evidencias* (xacementos, restos, elementos etnográficos e do patrimonio arquitectónico), as *referencias e topónimos* (as primeiras vinculadas a sitios concretos –como poden ser os fitos na paisaxe– e susceptibles de avaliación de impacto, os segundos de máis difícil consideración) e os elementos singulares da *paisaxe agraria* (tanto se están aillados como se forman parte dunha paisaxe articulada: sistemas de regadío, sistemas hidráulicos vinculados a muíños, terrazas e bancais...). Nos dous últimos casos, queda a criterio do técnico a consideración de diagnosticalo impacto e de incluílos no estudo, en función do risco que exista de afección, da extensión e grao de alteración da mesma, da protección física de que gocen as entidades, e do valor que se lle atribúa.

Mención aparte merece o tema da **natureza do rexistro**, tanto no que respecta ás dificultades inherentes aos traballos de identificación, categorización e valoración do patrimonio arqueolóxico como no que atinxe ás entidades non arqueolóxicas (sobre todo ao patrimonio etnográfico). É evidente que a discusión sobre esta cuestión ven de antigo e non vai ser solucionada nunha discusión sobre o tratamento do impacto. Se nos cinguimos a este último ámbito de traballo, é importante sinalar que, dunha forma ou doutra, todo técnico que trata un impacto considera nos seus traballos de documentación a existencia dese tipo de sitios arqueolóxicos que se caracterizan por non seren visibles en superficie.

Un concepto en torno a isto é o de *zona de potencialidade arqueolóxica*, que apareceu nun momento dado e sobre o que o seu significado, unha vez clarificado, non pareceu xerar excesivos problemas dado que se trata dunha valoración hipotética na que non intervén ningún tipo de evidencias arqueolóxicas materiais e só posúe trascendencia á hora de establecer unha determinada cautela (retomárase esta cuestión nun futuro obradoiro sobre a corrección de impacto).

Máis complexo resultou o tratamento daquelas entidades constituídas por materiais arqueolóxicos en superficie non estando asociados a estruturas: as *áreas de concentración de materiais*. Se ben todo o mundo parece compartir, en maior ou menor grao, o mesmo concepto, reveláronse algunhas diferencias no tocante á súa xestión. Un primeiro punto de acordo foi o que establece a necesidade de facer

unha recollida selectiva (unha mostra significativa) do material de cara á súa documentación. Por outra banda, parece claro que por precario que poida ser o material localizado non deixa de ser un resto arqueolóxico e, polo tanto, de gozar do seu correspondente entorno de protección legal. Porén, o problema presentarase no caso de que non se trate de material *in situ*, mais está na man do técnico avaliar as circunstancias e, se é posible, definir unha zona de potencialidade arqueolóxica no lugar considerado de deposición orixinaria. Por outra banda o técnico pode solicitar, se o considera necesario, a apertura de sondaxes ou outro tipo de estudos complementarios en zonas de difícil caracterización.

Menos problemas presentou a categoría de *xacemento arqueolóxico*, aínda que non se profundizou especialmente nun debate en torno aos criterios polos que unha entidade dada é considerada xacemento. Isto non é difícil para os exemplos monumentais (castros, petroglifos, mámoas), pero é máis complicado cando nos atopamos ante unha concentración de materiais (sitio non visíbel). Entre os elementos de xuízo que foron enumerados figuran criterios cuantitativos (cantidade e dispersión dos materiais), cualitativos (tipoloxía e calidade dos materiais,) e contextuais (outras entidades asociadas, estruturación da deposición, valoración do emprazamento). En calquer caso, a xestión destas concentracións de materiais que alcanzan a categoría de xacementos é, en certa forma, máis sinxela na medida en que as medidas de protección están xustificadas, pero é bastante máis complexa á hora de caracterizar e delimitar espacialmente as evidencias.

Un tipo especial de área a definir é o que veu sendo chamado *área de risco*, que se establece a partir da existencia de zonas de difícil prospección e nas que se perciben indicios de evidencias patrimoniais que non poden ser identificadas.

Respecto ás *entidades patrimoniais non arqueolóxicas*, confirmouse a existencia de amplas lagoas a todos os niveis, ademais das diferencias de xestión entre uns e outros. Quizáis o paradigma sexa o caso das cruces de término: para uns, sitios arqueolóxicos (en tanto grabados rupestres), para outros, nin entidades dignas de ser rexistradas. Finalmente, acordouse que sexan consideradas xacementos e, polo tanto, incluídas nas avaliacións de impacto e protexidas, sobre todo nos casos nos que exista documentación histórica que atestigüe a súa antigüidade. En calquera caso, e á marxe de determinadas entidades concretas sobre as que se discutiu (camiños tradicionais, refuxios de pastores), a proposta é que sexan os criterios de valoración consensuados (v. infra) os que marquen os parámetros da selección e, polo tanto, as medidas de protección a establecer; isto non é óbice para que toda entidade patrimonial que se vaia ver afectada por un proxecto mereza ser rexistrada, tanto máis exhaustivamente canto maior sexa a agresión de que vai ser obxecto (será a nosa valoración a que decida se un rexis-

tro documental –e o tipo de rexistro– é suficiente para paliar a destrución dunha entidade).

Sobre a *competencia* que podemos ter os arqueólogos neste ámbito de traballo volveron aparecer dúbidas. A posición da administración é clara ao respecto: os arqueólogos están capacitados para exercer ese labor en tanto toda entidade patrimonial é susceptible de ser estudada mediante metodoloxía arqueolóxica. En todo caso, a posición dos arqueólogos como colectivo fronte aos problemas cos que se atopa a disciplina na actualidade é algo que tamén forma parte do proceso de reflexión que se pretende poñer en marcha e do que estes obradoiros de impacto forman parte. A posta en común de metodoloxías é un elemento básico para acadar o común obxectivo de harmonizar a arqueoloxía profesional en Galiza.

En calquera caso, e aínda que se trata dunha cuestión máis vinculada coa estratexia de corrección, apuntouse a necesidade de que todas as entidades documentadas durante un estudo de impacto figuren convenientemente cartografiadas nos planos de obra que manexe o personal da mesma durante a execución do proxecto, mesmo se se atopan máis alá do ámbito de afección directa.

Criterios para a xestión do inventario

A fase de inventario patrimonial constaría de tres momentos:

- a) **Identificación:** tarefas necesarias (vaciado, documentación, prospección) para a localización das entidades patrimoniais que poden ser afectadas polo proxecto avaliado.
- b) **Clasificación:** categorización das entidades identificadas. Neste momento ten lugar a adscrición da entidade ás clases ou tipos de entidade recoñecidos.
- c) **Valoración:** traballo de avaliación do valor que teñen as entidades que poden ser afectadas polo proxecto avaliado.

Respecto ao punto **a** non se concretou a discusión, se ben podemos entender que a temática referida á prospección xa fora debatida na segunda sesión e que as dificultades derivadas da natureza do rexistro están recollidas no apartado anterior.

Polo que atinxe ao problema clasificatorio (**b**) hai que sinalar que non é materia doada de solucionar a través da discusión. Mesmo se falou da posibilidade de facer un listado tipolóxico ou algo polo estilo: se a idea volve xurdir máis adiante haberá que discutila, pero en todo caso non pareceu o obradoiro o sitio máis axeitado para facelo. Porén, un primeiro paso está xa explicado no apartado anterior: parece que hai conformidade en considerar, como mínimo, as seguintes categorías de entida-

des: *elementos etnográficos, elementos de arquitectura civil, relixiosa e militar, elementos arqueolóxicos* (sitios, áreas de concentración de materiais) e *zonas arqueolóxicas potenciais*. Se ben até aquí pode ser máis ou menos doado poñerse de acordo, baixar no nivel de categorización até chegar a definir posíbeis clases e tipos de entidades dentro de cada categoría (e mesmo a definición dos conceptos de «clase» e «tipo») sería bastante máis complicado.

No que respecta ao punto **c** sí que se concretaron algúns criterios. A grandes rasgos, xa que se atopan definidos no glosario, podemos considerar os seguintes criterios e subcriterios.

1. **Grao de contextualización:** que incide nas interrelacións da entidade co seu entorno. Trataríase de dotar á entidade de maior significatividade a partir da análise espacial do seu emprazamento e das relacións diversas (accesibilidade, visibilidade...) que establece con outros elementos integrantes da paisaxe cultural.
 - **Patrimonial:** (quizáis mellor que arqueolóxico) faría alusión ás interrelacións establecidas pola entidade con outras do seu entorno, sexan da orde que sexan (económica, social, simbólica...).
 - **Xeográfica:** onde se faría referencia ás relacións que mantén a entidade co seu entorno físico, o que naturalmente contempla unha grande cantidade de variables que non vamos concretar aquí (condicións visuais do emprazamento, fisiografía, hidrografía, vexetación, etc.).
2. **Estado de conservación:** grao de deterioro que sofre unha entidade patrimonial. Establécese seguindo a escala que figura nas fichas do inventario arqueolóxico de Galiza (non presenta alteracións, pouco alterado, gravemente alterado, casi destruído, desaparecido). Pero os parámetros de avaliación dese criterio teñen que relativizar o diagnóstico. Quere isto dicir que á hora de calificar unha entidade como desaparecida, case destruída, gravemente alterada, pouco alterada ou non alterada, haberá que ter moi en conta cal é a natureza da entidade, utilizar como referencia os nosos coñecementos sobre a clase de entidade á que pertence e saber cal adoita ser o estado das entidades desa clase (algo así como un *deterioro estándar*). Pola mesma razón, é evidente que as entidades non se degradan de igual forma segundo sexa a súa orixe e natureza. Por isto, a avaliación do estado de conservación dun xacemento non visible, por poñer o exemplo máis evidente, terá que ter en conta que o mesmo feito de non ser visible xa di moito sobre a súa natureza, e polo tanto o diagnóstico non poderá ser tan esixente como se se tratase dun xacemento monumental. Isto ten varias consecuencias:

- que a mera existencia de *indicios* non pode garantir unha correcta xestión da entidade, sobre todo se existe unha afección directa pola parte do proxecto avaliado;
 - que lle haberá que dar unha *consideración de máximos*, a falta de que unha interpretación posterior contribúa a clarificar os seus límites e características;
 - que é o técnico quen propón, e a administración quen debe decidir cómo abordar eses indicios para que se *transformen nunha entidade real* (a través de estudos complementarios).
- 3. Valoración social:** recoñecemento que unha entidade dada ten na sociedade. A escala pode oscilar entre o descoñecemento total e o recoñecemento a nivel internacional, pasando polo coñecemento local (máis acusado se posúe algún tipo de folklóre asociado) e rexional. Ademais, un dos factores a ter en conta deberá ser o feito de que a entidade esté ou non inventariada (entendendo por tal a súa constatación no arquivo da administración). Tamén haberá que considerar a posibilidade de que esté incluída na normativa de planeamento municipal, e de que conte cunha protección específica que condiciona a valoración. Por último, estaría a posibilidade de tratar cunha entidade considerada BIC, co que resulta evidente que se introduce unha nova perspectiva de valoración.
- 4. Valoración científica:** pretende estimar o valor que posúe a entidade como recurso científico e no que entran diferentes subcriterios como o *potencial informativo* (sobre todo), mais tamén o grao de *representatividade* e de *singularidade* da entidade.
- 5. Potencial de rendabilización:** potencialidade que ten unha determinada entidade de cara a un hipotético uso como recurso cultural. Entran en xogo subcriterios como a *singularidade*, a *representatividade*, e o *potencial informativo*.
- **Potencial informativo:** potencialidade que ten unha determinada entidade para aportar información significativa respecto á súa natureza, características, funcionalidade e valor simbólico.
 - **Singularidade:** grao de exceptividade dunha entidade determinada. Se ben pode ser considerado en primeira instancia como o extremo oposto do subcriterio de representatividade (singularidade por ser unha excepción dentro dunha clase concreta, por exemplo), xogan outros factores que permiten a súa segregación: a singularidade pode vir dada por tratarse dun exemplar dun tipo moi minoritario dentro dunha clase determinada, ou polo contexto arqueolóxico e xeográfico, ou por manter excepcio-

nalmente conservadas as súas estruturas e atributos, ou por posuír unha monumentalidade excepcional.

- **Representatividade:** grao de identificación que pode existir entre unha entidade dada e a clase ou tipo aos que se pode adscribir.
- **Grado de contextualización:** que incide nas interrelacións da entidade co seu entorno. Trataríase de dotar á entidade de máis significatividade a partir da análise espacial do seu emprazamento e das relacións diversas (accesibilidade, visibilidade...) que establece con outros elementos integrantes da paisaxe cultural.
- **Patrimonial:** (quizais mellor que arqueolóxico) faría alusión ás interrelacións establecidas pola entidade con outras entidades do seu entorno, sempre que podan ser determinadas e sexan da orde que sexan (económicas, sociais, simbólicas...).
- **Xeográfica:** onde se faría referencia ás relacións que mantén a entidade co seu entorno físico, o que naturalmente contempla unha grande cantidade de variábeis que non vamos concretar aquí (condicións visuais do emprazamento, fisiografía, hidrografía, vexetación, etc).

3.3.3. A diagnose do impacto

A cuestión fíxose máis complexa á hora de empezar a profundizar nos criterios e procedementos a empregar na diagnose do impacto. Para empezar, produciuse unha revisión sobre algúns dos conceptos e termos que xa estaban consensuados.

En primeiro lugar, cuestiónase a validez do concepto *alteración*, que é un dos factores de afección (xunto coa *destrución* e a *distorsión perceptual*). A cuestión a dirimir é se ese grao de afección reflectido no concepto *alteración* é realmente unha afección a ter en conta na diagnose ou esta debería considerar unicamente a *destrución* e a *visibilización* (termo proposto como substituto de *distorsión perceptual*, por canto fai referencia ao proxecto técnico en abstracto, que é do que se trata). O problema de fondo radicaba na discusión da necesidade de facer esa análise desagregada do proxecto técnico, de agrupar as diversas accións que o constitúen en graos de afección diferenciados que faciliten a posterior diagnose.

En segundo lugar, a discusión proseguíu a través do debate en torno a conceptos de uso cotián pero cuxa definición dista de estar clara. Un destes conceptos é o máis importante: o *impacto*. Se o entendemos como «calquer acción que ten lugar no entorno de protección legal dunha entidade patrimonial» fíxose evidente que hai que precisar máis: o impacto prodúcese pola interacción dun proxecto técnico cunha entidade patrimonial. Este impacto pode ser xerado por unha ou varias ac-

cións do proxecto, e pode ter lugar en momentos diversos da execución do proxecto (fase de obra, fase de funcionamento...).

Agora ben, isto implica que para aproximar a caracterización do impacto servímonos da clasificación de efectos marcada pola lexislación para as EIA (*vide supra*) como un instrumento orientativo que nos axude a avaliar o impacto cos nosos propios criterios (*vide infra*).

Unha precisión de extrema importancia, e previa ao desenvolvemento dos criterios de diagnose, é a que incide na necesidade de valorar o *grao de afección visual* que un proxecto presenta sobre unha entidade dada, paralelamente ao *grao de afección física*. Isto pasa por facer esa primeira valoración da *visibilidade* do proxecto, en termos xenéricos e sen ter en conta a presenza ou non de entidades patrimoniais. Á hora de avaliar o impacto, isto pasa tamén por facer unha valoración axustada das condicións de visibilidade da entidade (qué importancia ten para o seu significado, cómo se visualiza dende o entorno, qué se visualiza dende a entidade, cómo interacciona visualmente con outras entidades do entorno). A grandes rasgos, e segundo temos visto até o momento, podemos distinguir catro criterios:

- **Distancia:** valora a proximidade entre o *ámbito de protección integral* (API, vd. glosario) da entidade e o límite externo da área afectada polo proxecto. Así, a valoración do criterio conleva implícitamente a aceptación de que calquera afección que teña lugar dentro do API producirá un impacto crítico, polo que o valor da devandita afección marcará un índice que nos situará directamente no umbral do impacto crítico. Os parámetros serán: 1) área ocupada polo API, 2) entre o API e os 50 m, 3) entre os 50 e os 100 m, 4) entre os 100 e os 150 m, e 5) máis de 150 m. O relativo do criterio *distancia* (segundo a entidade, segundo o proxecto, segundo a topografía do terreo) atenúase gracias á existencia doutros tres criterios de diagnose.
- **Extensión** (superficie afectada): podería haber moitas variables que matizasen a valoración do criterio *extensión*, máis finalmente optamos por definila en función da extensión bruta da afección (sempre dentro do entorno de protección legal). Así, 1) o valor mínimo viría dado por aquelas afeccións inferiores a 100 m², pasando 2) a un valor superior para aquelas de entre 100 e 500 m², 3) dándolle un valor superior a aquelas de entre 500 e 10.000 m², y 4) adxudicándolle o máximo valor a aquelas superiores a 10.000 m².
- **Intensidade:** é a variable que se centra na gravidade da afección producida, sobre todo polo que respecta á súa irreversibilidade. Os parámetros poderían ser (proposta a debater): *ningunha* (no caso de que efectivamente as

accións do proxecto se limiten a actuacións en superficie sen nengún efecto sobre o solo), *baixa* (naqueles casos nos que a alteración afecte a elementos que se atopan na superficie (talas, instalacións non cimentadas, etc...), *media* (tratándose de alteracións non profundas da superficie do solo, como desbroces, rozas, anegacións temporais, etc.) e *alta* (para todos aqueles casos nos que se produce un cambio radical nas condicións do solo, xa sexan en profundidade –como calquer forma de remoción–, como en superficie –ocultamento da superficie mediante recheos, voadura de rochas, ou anegación permanente).

- **Incidencia visual:** por último, e como novidade respecto ao esquema proposto no anterior documento de síntese, introducimos como un criterio máis a afección visual ocasionada polo proxecto. Evidentemente, e como nos casos anteriores, se estamos de acordo en considerar este criterio como un máis no proceso de diagnose, sempre será susceptible de perfeccionamento nun futuro. Neste sentido, abundan os traballos de paisaxismo, os procedementos de avaliación de intrusión visual e demais instrumentos que poden resultarnos de utilidade. Porén, de momento conformarémonos con establecer uns parámetros básicos que nos axuden a definir a nosa proposta de mínimos. Así, consideraremos catro posibilidades: 1) *nula* (cando non hai ningún tipo de alteración das condicións perceptuais dunha entidade patrimonial no seu entorno: escavacións), 2) *baixa* (cando hai unha alteración, digámolo así, horizontal, que non produce unha alteración en altura: pistas, valados, etc...), 3) *media* (cando efectivamente hai determinados elementos que introducen unha distorsión en altura, mais non afectando a un arco amplo; postes, aeroxeradores, torretas...) e 4) *alta* (cando se suma a incidencia en altura cun arco de afección amplo: construcións, pantallas forestais...).

Outros temas de importancia: Unha das cuestións pendentes é a da temporalidade do proceso de diagnose aplicada á propia temporalidade do proxecto técnico avaliado. En principio, a diagnose ten que considerar sincronicamente o que serán afeccións diacrónicas. Un exemplo: para valorar o grao de impacto que un axente de impacto vai producir nunha entidade dada, haberá que valorar simultaneamente a afección xerada polas obras de construción e a afección visual ocasionada por ese axente unha vez construído. Cada un dos axentes de afección deben ser considerados individualmente nunha táboa como a que se amosa, de forma que a avaliación conxunta das respectivas afeccións é a que nos indica o valor definitivo do impacto que o proxecto produce sobre a entidade.

Cuadernos de Estudios Gallegos, Tomo LI, Fascículo 117, Santiago 2004. (Págs. 49 - 78)

Criterio	Parámetro	V.	Axente X	Axente Y	Axente Z
Distancia	<i>API</i>				
	<i>API-50 m</i>	8			
	<i>50-100 m</i>	4			
	<i>100-150 m</i>	2			
	<i>150-200 m</i>	1			
Extensión	<i>> 10.000 m²</i>	8			
	<i>500-10.000 m²</i>	4			
	<i>100-500 m²</i>	2			
	<i>< 100 m²</i>	1			
Intensidade	<i>Alta</i>	8			
	<i>Media</i>	4			
	<i>Baixa</i>	2			
	<i>Ninguna</i>	0			
Incidencia visual	<i>Ampla</i>	8			
	<i>Media</i>	4			
	<i>Baixa</i>	2			
	<i>Ninguna</i>	0			
Valor afeccion por axente		32			
Umbral do impacto crítico		20			

O que esta táboa implica é que:

- Cada táboa estaría deseñada para unha soa entidade, aínda que para todos os axentes implicados no impacto.
- O valor de cada un dos catro criterios súmase, de xeito que polo *valor da afección por axente* entenderíamos a suma dos valores adxudicados a cada criterio por axente de afección.
- Por *umbral de impacto crítico* entendemos o valor máximo de impacto que un mesmo axente pode acadar sen producir un impacto crítico por si mesmo.

Así, a diagnose do impacto pode chegar a ser sistematizada de tal xeito que a división estipulada legalmente para os estudos de impacto ambiental (impacto crítico, severo, moderado e compatible) pode ser adaptada a un procedemento específico como o impacto sobre o patrimonio cultural. Porén, convén facer algunhas consideracións acerca dos avances obtidos até o momento:

- A táboa permítenos identificar impactos críticos, pero non se chegou a desenvolver unha gradación para os impactos severos, moderados e compatibles.
- Aínda que non semella demasiado complicado, hai que tener en conta que os graos de impacto –en principio– deberían facer referencia *ao conxunto do proxecto*, non a cada axente de afección. Así, é importante saber cando *un axente aillado* produce unha afección que traspasa o umbral crítico, pero non é menos importante saber cando un cúmulo de afeccións produce un impacto crítico do conxunto do proxecto sobre a entidade.

3.4. Conclusións: un proceso aberto

Das fases que, como se decía ao principio, deben constituir un estudo de impacto sobre o patrimonio cultural, logramos consensuar as dúas primeiras (descrición do proxecto e das súas accións, elaboración e valoración do inventario patrimonial) e unha porcentaxe ampla da terceira (valoración do impacto), quedando a cuarta (medidas correctoras) relegada a outro momento. O esforzo que para os profesionais da arqueoloxía supón o dedicar máis tempo aos Obradoiros de Impacto fai que isto non sexa tan sinxelo, pero agardamos que o proceso aberto con esta experiencia poda continuar máis cedo que tarde.

3.5. Glosario provisional

Como complemento á documentación aportada, incluímos no presente texto o glosario que, en cada unha das sesións que constituíron o Obradoiro, foi engrosando o número de entradas referidas á xestión do impacto sobre o patrimonio cultural, até chegar a un total de 42 termos relacionados co eido.

O mérito deste glosario non reside tanto no que pode abarcar ou contribuír a clarificar como no que supón realmente: que é posible chegar a un consenso en cuestións metodolóxicas entre as diferentes instancias implicadas neste tipo de proxectos arqueolóxicos, a pesares das diferentes circunstancias que as rodean. Ou o que é o mesmo, que o fomento e coidado da intersubxectividade é un dos camiños máis eficientes para converter a arqueoloxía nunha tecnoloxía para a xestión do patrimonio cultural coa que todos os que nos relacionamos de forma directa podamos sentirmos identificados, evitando o efecto cousificador que calquera proceso de sistematización pode acarrexar. Todos e cada un dos termos que se inclúen neste glosario, polo tanto, son aínda susceptíbeis de seren revisados, ampliados, corrixidos ou eliminados, pois a discusión, en realidade, aínda non se pechou.

Acumulación: criterio que diferencia o efecto simple, no que o modo de acción sería individualizado, de aquel que incrementa progresivamente a súa gravidade cando se prolonga a acción que o xera.

Afección: Suma dos efectos que un proxecto ten sobre o patrimonio cultural. É sinónimo de *impacto* en canto posúe un signo negativo.

Ámbito de protección integral: área de protección que abrangue a totalidade das estruturas (visibles + hipotéticas) dunha entidade patrimonial máis unha banda de seguridade adecuada ao tipo de entidade de que se trate.

Área de exclusión: área definida no entorno inmediato dunha entidade patrimonial, a partir de criterios técnicos e valorativos (interpretativos) pero cun radio mínimo de 50 m medidos dende o perímetro exterior da entidade. Implica, por definición, a exclusión de calquera acción relacionada coa execución dun proxecto técnico dado, salvo xustificación técnica, medioambiental ou patrimonial autorizada pola DXPC.

Área de risco: área definida a partir de indicios da existencia de entidades patrimoniais que non poden ser confirmados por dificultades nos traballos de prospección.

Avaliación de impacto sobre o Patrimonio Cultural: procedemento administrativo, xeralmente integrado dentro das avaliacións de impacto ambiental e polo que, apoiándose no Estudo de Impacto sobre o P.C. (sic) presentado polo promotor ou titular dun proxecto, o organismo competente (en Galiza, a Dirección Xeral de Patrimonio Cultural) decide sobre a viabilidade (sen afeccións patrimoniais) dun determinado proxecto e informa ao órgano competente en materia de avaliación ambiental (en Galiza, a Dirección Xeral de Calidade e Avaliación Ambiental).

Axente: compoñente concreto dun proxecto técnico que xera unha afección sobre o medio.

Clasificación: momento no que o técnico leva a cabo a categorización das entidades identificadas no *inventario patrimonial*. Isto implica unha orde lóxica que adoptaría a forma *identificación>clasificación>valoración*, tendo lugar neste momento a adscrición da entidade ás clases ou tipos de entidade recoñecidos, o que significa que xa neste momento entra en xogo a valoración que o técnico fai desta entidade.

Contextualización: criterio de *valoración patrimonial* que incide nas interrelacións da entidade patrimonial co seu entorno, tanto patrimonial como xeográfico. Nun e noutro caso, trataríase de dotar á entidade de maior significatividade a partir da análise espacial do seu emprazamento e das relacións diversas (accesibilidade, visibilidade, explotación de recursos...) que establece con outros elementos integrantes da paisaxe cultural; invertindo esta última definición, poderíase dicir que no criterio de contextualización subxace unha tendencia a considerar espacialmente as entidades patrimoniais e a categorizar a *paisaxe cultural* como entidade con peso específico no proceso de avaliación.

Continuidade: criterio que considera cándoo efecto se manifesta dunha forma constante no tempo, ou dunha forma intermitente. Non se debe confundir a continuidade con outros atributos como a periodicidade ou a persistencia. Neste caso, faise referencia a se as causas do impacto concorren constantemente ou a intervalos.

Destrución: factor de afección máis grave co que un proxecto técnico pode producir un efecto de modificación sobre o medio. En xeral, polo que respecta ao patrimonio arqueolóxico, identificarase coa remoción de terras en todas as súas variantes (aínda que outras accións como as voaduras tamén poden adscribirse a este factor).

Distancia: criterio que avalía a proximidade entre o *ámbito de protección integral (API)* da entidade e o límite externo da área afectada polo proxecto. Os parámetros serán: API (non posúe valor de cara á diagnose, pola razón aducida), entre o API e 50 m, entre os 50 e os 100 m, entre os 100 e os 150 m, e máis de 150 m.

Efecto: calquera modificación producida por un proxecto técnico sobre as condicións físicas e contextuais dunha entidade patrimonial. A consideración dos diversos tipos de efecto que se poden producir sobre unha entidade é un paso lóxico previo á valoración do impacto.

Entorno de protección legal: área de cautela establecida legalmente en torno a unha entidade patrimonial que implica que calquer proxecto, público ou privado, que teña lugar no seu interior, deberá ser informado pola Dirección Xeral de Patrimonio Cultural. A definición da devandita cautela pode ser específica, se así o contempla o planeamento urbanístico vixente, e totalmente adaptada ás circunstancias xeográficas concretas que concorren no entorno da entidade, ou xenérica, a partir das Normas Subsidiarias de planeamento, que definen un entorno de protección legal de 200 m de radio para restos arqueolóxicos, 100 m para elementos de arquitectura civil, relixiosa ou militar e 50 m para elementos etnográficos.

Estado de conservación: criterio de *valoración patrimonial* polo que se avalía o grao de deterioro que sofre unha entidade patrimonial. Establécese seguindo a escala que figura nas fichas do inventario arqueolóxico de Galiza (non presenta alteracións, pouco alterado, gravemente alterado, casi destruído, desaparecido). A falta dun método sistemático de avaliación do estado de conservación, o técnico sèrvese de parámetros relativos e da propia experiencia.

Estudo de impacto sobre o Patrimonio Cultural: estudo técnico elaborado por arqueólogos e, xeralmente, pagado pola empresa promotora dun determinado proxecto técnico, no que se identifican e prevén os impactos que a execución do devandito proxecto xerará sobre o Patrimonio Cultural (arqueolóxico, etnográfico e construído).

Extensión: criterio que avalía a superficie afectada dentro do entorno de protección legal. O valor mínimo viría dado por aquelas afeccións inferiores a 100 m², pasando a un valor superior para aquelas de entre 100 e 500 m², dándolle un valor aínda superior a aquelas de entre 500 e 10.000 m², e adxudicándolle o máximo valor a aquelas superiores a 10.000 m².

Identificación: momento no que o técnico leva a cabo as tarefas necesarias (va-ciado, documentación, prospección) para a localización das entidades patrimoniais que poden ser afectadas polo proxecto avaliado. Formaría parte dun proceso que adoptaría a forma: *identificación > clasificación > valoración*, mais é obvio que non se trata dunha secuencia excusivamente temporal, xa que o mesmo proceso de identificación dunha entidade fai entrar en xogo elementos claramente valorativos.

Impacto sobre o patrimonio cultural: calquera acción ou secuencia de accións relacionada cun proxecto técnico que ten lugar no interior do *entorno de protección legal* dunha entidade patrimonial.

Incidencia visual: criterio que avalía a afección visual ocasionada polo proxecto. Consideraremos catro posibilidades: *nula* (cando non hai ningún tipo de alteración das condicións perceptuais dunha entidade patrimonial no seu entorno: escavacións), *baixa* (cando hai unha alteración, digámolo así, horizontal, que non produce unha alteración en altura: pistas, valados, etc...), *media* (cando efectivamente hai determinados elementos que introducen unha distorsión en altura, mais non afectando a un arco amplo; postes, aeroxeradores, torretas...) e *alta* (cando se suman a incidencia en altura cun arco de afección amplo: construcións, pantallas forestais...)

Inmediatez: criterio que trata de distinguir se o efecto ten unha repercusión inmediata (efecto directo) ou derivada (efecto indirecto) dun efecto directo.

Intensidade: criterio que avalía a gravidade da afección producida, sobre todo polo que respecta á irreversibilidade da mesma. Os parámetros poderían ser: *nin-gunha* (caso de que efectivamente as accións do proxecto se limiten a actuacións en superficie sen ningún efecto sobre o solo), *baixa* (naqueles casos nos que a alteración afecte a elementos que se atopan na superficie (talas, instalacións non cimentadas, etc...), *media* (tratándose de alteracións non profundas da superficie do solo, como desbroces, rozas, anegacións temporais, etc.) e *alta* (para todos aqueles casos nos que se produce un cambio radical nas condicións do solo, xa sexan en profundidade –como calquer forma de remoción–, como en superficie –ocultamento da superficie mediante recheos, voadura de rochas, ou anegación permanente, por poñer algúns exemplos).

Inventario patrimonial: relación de entidades integrantes do patrimonio cultural que se ven afectadas por un proxecto sometido a avaliación de impacto.

Momento: tratase do lapso de tempo entre a acción e o efecto, podendo diferenciarse a curto prazo (maniféstase en menos dun ano), a medio prazo (antes de cinco anos) ou a longo prazo (máis de cinco anos).

Periodicidade: criterio que alude á regularidade coa que o efecto se manifesta, segundo o faga de forma cíclica ou periódica ou, polo contrario, de forma impredecíbel.

Persistencia: criterio que faría referencia ao tempo durante o que o efecto permanecería dende a súa aparición, diferenciando entre efecto temporal (cunha duración estimada ou determinada) e permanente (de duración indefinida).

Potencial de rendabilización: criterio de *valoración patrimonial* polo que se estima a potencialidade que ten unha determinada entidade de cara a un hipotético uso como recurso cultural. Entran en xogo subcriterios como a singularidade, a representatividade, e o potencial informativo.

Potencial infomativo: subcriterio de *valoración patrimonial*, integrado simultaneamente no criterio de *valoración científica* (sobre todo) e no de *potencial de rendabilización*, polo que se estima a potencialidade que ten unha determinada entidade para aportar información significativa respecto á súa natureza, características, funcionalidade e valor simbólico. Dada a dificultade de establecer un método sistemático de avaliación deste criterio, o técnico conta coa experiencia propia e con parámetros relativos para manterse dentro dunha liña de intersubxectividade que pode vir dada por unha mera estimación cuantitativa dos atributos que constitúen a entidade.

Prospección extensiva: estratexia de prospección que implica unha traxectoria do equipo totalmente dirixida a elementos perceptíbeis na paisaxe, mesmo previamente documentados. O seu alcance é curto, xa que non permite unha inspección detida do territorio que abrangue. Pódese aplicar nas zonas máis afastadas do proxecto, co fin de documentar posibles evidencias que contribúan a unha contextualización das entidades e mesmo prever posibles afeccións non previstas por parte dalgun dos axentes de obra.

Prospección intensiva: estratexia de prospección que implica un grao de intensidade alto, xa que permite a inspección visual de todo o territorio que abrangue, sempre que as condicións do terreno o possibiliten. Na medida do posible, a traxectoria do equipo debe ser sistemática. Débese aplicar nas zonas que se van ver directamente afectadas pola obra de execución do proxecto ou por axentes próximos á mesma.

Proxecto técnico: termo referido ao proxecto de obra que se somete a avaliación de impacto. A efectos do estudo de impacto, interésanos saber algúns aspectos decisivos do mesmo: a localización espacial, as accións susceptibles de producir

un impacto sobre o patrimonio cultural, tanto na fase de execución como na de funcionamento (para o que é igualmente necesario coñecer as diferentes fases do proxecto), a descrición dos materiais a utilizar, do solo a ocupar, e doutros recursos naturais dos que a súa eliminación ou afectación se considere necesaria para a execución do proxecto.

Proxecto de actuación: termo referido ao documento que obrigatoriamente debe presentar o técnico arqueólogo para obter a autorización da DXPC para levar a cabo unha actuación vinculada ao impacto sobre o patrimonio cultural, ben sexa unha prospección superficial con vistas a realizar un estudo de impacto, ben sexa un control e seguimento da execución dunha determinada obra civil.

Recuperabilidade: criterio que distingue entre un efecto que pode ser eliminado ou reempazado pola acción humana (recuperable) e aquel que é irrecuperable.

Representatividade: subcriterio de *valoración patrimonial*, que podería ser englobado na *valoración científica* e no *potencial de rendabilización*, no que se avalía o grao de identificación que pode existir entre unha entidade dada e a clase ou tipo aos que se pode adscribir. A falta dun método sistemático pode ser paliada en parte pola intuición e a experiencia do técnico (xa que o que está a avaliar son eses mesmos atributos que lle permitiron adscribir a entidade a unha clase determinada).

Reversibilidade: criterio que considera a capacidade do factor medioambiental afectado para asimilar de forma natural a alteración producida, debido ao funcionamento dos procesos naturais de sucesión ecolóxica e dos mecanismos de autodepuración do medio.

Signo: criterio que fai referencia ao carácter benéfico ou perxudicial que presenta o efecto para a comunidade técnico-científica e para a poboación en xeral, supoñendo, no caso de que sexa negativo, unha perda de valor paisaxístico, de produtividade ecolóxica ou estético-cultural. Unha terceira opción abarcaría a aqueles efectos de signo cambiante ou dificilmente predecible.

Sinerxia: criterio que considera cando a existencia de varios efectos simples dá lugar a unha alteración maior que a consideración do efecto da suma dos mesmos. Adoita ter importancia para aqueles efectos químicos provocados pola conxunción de dous ou máis elementos.

Singularidade: subcriterio de *valoración patrimonial*, que pode ser simultaneamente englobado dentro do criterio de *valoración científica* e do de *potencial de rentabilización*, no que se avalía o grao de exceptividade dunha entidade determinada. Se ben pode ser considerado en primeira instancia como o extremo oposto do subcriterio de representatividade (singularidade por ser unha excepción dentro dunha clase concreta, por exemplo), xogan outros factores que permiten a súa segregación: a singularidade pode vir dada por tratarse dun exemplar dun tipo moi

minoritario dentro dunha clase determinada (en Galiza, o tipo dolmen de corredor dentro da clase túmulo, por exemplo), ou polo contexto arqueolóxico e xeográfico, ou por manter excepcionalmente conservadas as súas estruturas e atributos (o estado de conservación pode ser moi bó, pero é o criterio de singularidade o que lle confire valor engadido a esa cualidade dentro da valoración global da entidade) ou por posuír unha monumentalidade excepcional.

Valoración científica: criterio de *valoración patrimonial* que pretende estimar o valor que posee a entidade como recurso científico e no que entran diferentes subcriterios como o *potencial informativo* (sobre todo), mais tamén o grao de *representatividade* e de *singularidade* da entidade.

Valoración patrimonial: momento do *inventario patrimonial* no que o técnico leva a cabo o traballo de avaliación do valor que teñen as entidades que poden ser afectadas polo proxecto avaliado. Se ben formaría parte dunha secuencia lóxica que adoptaría a forma: *identificación* > *clasificación* > *valoración*, o certo é que a introducción dunha compoñente valorativa forma parte do traballo do técnico en todo momento.

Valoración social: criterio de valoración patrimonial no que se avalía o recoñecemento que unha entidade dada ten na sociedade. A escala pode oscilar entre o descoñecemento total e o recoñecemento a nivel internacional, pasando polo coñecemento local (máis valioso se posúe algún tipo de folklore asociado) e rexional.

Zona de potencialidade arqueolóxica: área delimitada polo técnico a partir dunha valoración hipotética baseada en indicios, e sen apoio en evidencias materiais, sobre o potencial que pode ter unha zona para albergar restos arqueolóxicos non visibles en superficie.